

'O, zongodinne der gerechtigheid' Een lantaarnconsole voor Anna Maria van Schurman.

Een hagepreekje als laudatio

Utrecht, zaterdagochtend 2 december 2023

Pieta van Beek

Dag allemaal, van harte welkom! Mijn toespraak is buiten, ik noem het daarom een hagepreekje, een term die in de zestiende eeuw gebruikt werd voor preken in de open lucht. Het is een mini-laudatio. Wij staan als sprekers aan de ene kant van het eind van de Nieuwegracht, jullie luisteraars aan de andere kant. Ik praat over het water heen. Hoe bijzonder is dat. Het is vroeg op deze zaterdag, het is koud en ook al is het onderwerp hartverwarmend, ik houd het kort. Weliswaar niet in de gewone drie punten van een preek, maar in zo'n zestien puntjes stip ik aan wat ik in deze prachtige pas onthulde lantaarnconsole zie.

0 SAY YES TO AMS

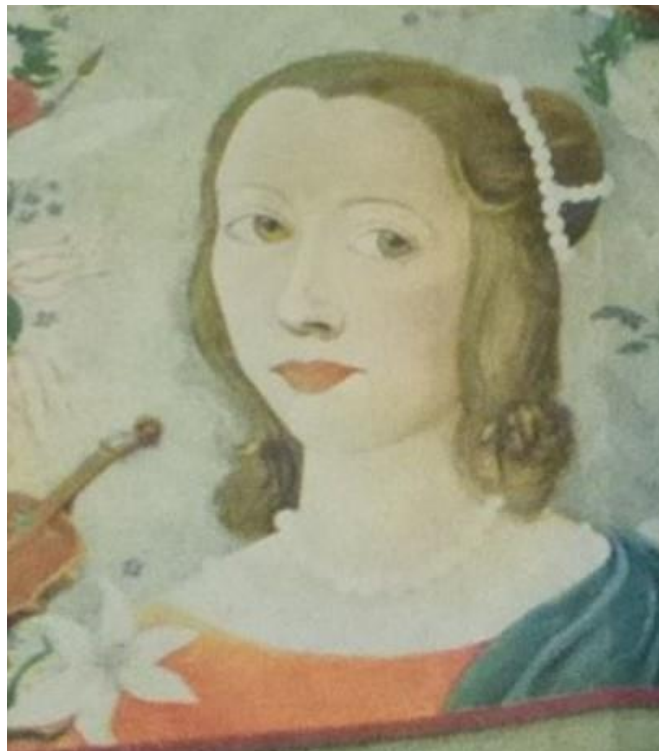
Maar, o, voordat ik begin, wat een toeval, wat ziet mijn oog, daar nu aan de overkant van de gracht? Jawel, AMS staat er, op een lichtgroene rugzak die de mevrouw met een grijsblauwe jas in de hand draagt. Margreet Oskam was zo vriendelijk om, bepakt en bezakt als ik was, één van mijn tassen over te nemen en nu pas zie ik hoe toepasselijk dat is. **SAY YES TO AMS.** AMS, met deze initialen ondertekende Anna Maria van Schurman soms haar teksten of kunstvoorwerpen, maar het staat ook voor de Anna Maria van Schurmanschool in Franeker.

Het is de enige school in Nederland die haar naam draagt. Ze woonde immers van 1623-1626 in Franeker.

Afgelopen vier april was ik in Franeker om de geboortedag van Abraham Frederik van Schurman te herdenken. Hij was een achterachterneef van Anna Maria van Schurman, jurist, kanunnik, woonde lang in Utrecht en had haar kunstverzameling in zijn huis op de Kromme Nieuwe Gracht staan. Later schonk hij die, samen met veel geld en boeken aan de Universiteit van Franeker. Hij had gevraagd of men hem op 4 april in een vriendenbijeenkomst wilde gedenken. Maar dat was in geen decennia gebeurd. Nu vierde ik zijn leven samen met Erik in Museum Martena in Franeker waar de kunstverzameling van Anna Maria van Schurman tegenwoordig huist. (Van Beek 2023, Juweeltjes)

Maar op die vierde april afgelopen jaar liep ik ook de AMS-scholengemeenschap in Franeker binnen om te zoeken naar een wandschildering met een kleurrijk portret van Van Schurman. Hartelijk werd ik ontvangen door directeur Eelco Bruinsma, die met mij verder op zoek ging. Vergeefs. Hij beloofde om verder te gaan zoeken, en dat deed ik ook. Als aandenken kreeg ik deze groene AMS-tas. Het krantenartikel met de Van Schurman-afbeelding van de wandschildering stuurde ik naar hem op. De wandschildering zou uitstekend passen in een school die haar naam draagt.

Helaas is Eelco Bruinsma tijdens de afgelopen zomervakantie plotseling en al te jong overleden. R.I.P. Eelco, ik beloof je, de tocht gaat verder....

1. O Utrecht, lieve Stadt

We staan bij de Utrechtse lantaarnconsole, zo prachtig gemaakt door Laura Kok. Links boven zien we een deel van de dichtregel **O Utrecht, lieve** [Stadt hoe soud'ick U vergeeten

O Utrecht, lieve Stadt hoe soud ick U vergeeten /Almosten ver van U mijn dagen sijn versleten/ Tien mael op eenen dagh verhef ick uwen stad/ Die soo mijn oordeel lijt et al te boven gaet/ Want als mijn trurigh herdt denckt aen die werde sielen/ Die doen ic afschijnt nam mijn om het herte vielen/ Dan vlight mijn ziel daer heen en volght den sterken bant/ Die al mijn toghten bint aent lieve vaderlant..

Dit is het begin van het gedicht ‘Aenmerkinghe Over ’t onderschijft tussen UITRECHT en CEULEN’ dat ook hierachter in het Anna Maria van Schurmanhofje, tussen de Keuken- en Magdalenastraat hangt. Het gedicht van 140 regels is een *comparatio*, een vergelijking tussen Utrecht en Keulen. In Keulen was Anna Maria van Schurman geboren, maar als driejarig meisje moest ze aan de hand van familie vluchten voor religieus geweld, de brandstapels rookten. Keulen was zo katholiek dat je er wel elke dag van het jaar naar een andere kapel of kerk kon gaan. Maar de protestanten moesten er schuil gaan. Later verhuisde de familie naar Utrecht en daar kwam Van Schurman in de stad van de vrijheid te wonen, in Utrecht die ook wel stad van de zon genoemd werd, Heliopolis. Ze beleefde hier als vluchtelingenkind toppen van roem, als toegang tot de universiteit als eerste studente, als kunstenaars, als BN’er. Wat had Van Schurman dan te zoeken in Keulen? Na de Tachtigjarige Oorlog, toen de vrede van Münster in 1648 gesloten was, ging ze met twee oude tantes, haar broer en dienstpersoneel naar Keulen om een in beslag genomen huis terug te krijgen. De rechtszaak duurde langer dan verwacht, en ze kreeg erge heimwee naar Utrecht. Ook al mocht ze disputeren met professoren van de Keulse universiteit, Utrecht bleef voor haar de stad van de geest, het Jeruzalem, Keulen het tegenovergestelde. *Al sijn der kercken veel sij sijn ons alle tegen/ Wij moeten over rijen door wint doer sneu door regen..* Ook al kwam de Utrechtse zangeres Utricia Ogle bij haar in Keulen op bezoek en wilde Constantijn Huygens langs komen, haar heimwee werd er niet minder om. (Van Beek 1992a: 66-78). In Utrecht kwam een niet aflatende stroom van schrijvers, studenten, geleerden, kunstenaars, professoren en politici uit heel Europa bij haar langs, het Huis van Oranje, maar ook koninginnen van Frankrijk, Engeland, Polen en later ook Zweden. Een mooi voorbeeld is de geschiedschrijver uit Koningsbergen (nu Kaliningrad), Rotger zum Bergen die vier Latijnse boekjes van 1649-1655 ter ere van haar in Koningsbergen uitgaf (Van Beek 2015, *Herrezen uit de as*). Hij schreef dat ‘duizend pennen niet genoeg waren om haar te beschrijven’, dat Van Schurman niet één verstand had, maar verstand in het kwadraat’ en dat hij het liefst ‘in haar armen wilde gaan liggen uit liefde voor dat verstand’. Zelfs de Dom moest voor haar wijken, want ‘er zijn geen gebouwen die de stad Utrecht zo beroemd maken als haar huis’.

Één van haar Utrechtse vriendinnen, Anna Walburch van Tuyll van Serooskerken, schreef het gedicht ‘O, Utrecht lieve Stadt’ over en zo is het bewaard gebleven en nu ten dele ook op deze lantaarnconsole terechtgekomen.

2. Anna Maria van Schurman als zonnegodinne

De zon wordt al vanouds vereerd als god of godin. Hier heeft de zon het gezicht van Anna Maria van Schurman gekregen. Ze werd ook vaak als godin aangesproken, bijvoorbeeld door de Dordtse raadsheer Cornelis Boy:

*Na t Sticht met mijn gedicht /alvvaer een Juffer leeft/
Die met haer hogen geest/ Diep in den hemel svveeft.
Godinne, zijt gegroet: van verre kan ick spreken;
Maer doe ik voor u stont Was mij de geest ontweken.
U spraeck verstomde mij..` (Van Beek, De eerste studente, 2004: 112)*

De vrouwelijke zon heeft haren als zonnestrallen. Deze in steen gehakte zon is gebaseerd op het zelfportret van Anna Maria van Schurman dat ze in 1633 gegraveerd had. De beeldhouwster Laura Kok veranderde haar krullerige haren niet in slangen alsof ze een Medusa was maar in zonnestrallen, ja in zonnevlammen die zowel het licht van haar intellect als haar vurige creativiteit uitdrukken.

3. Anna Maria van Schurman als gelauwerde vrouw

Op het voorhoofd van de zonnegodin is op deze lantaarnconsole ook een lauwerkrans zichtbaar. Dat verwijst naar een ander zelfportret van Van Schurman, haar zelfportret in hout. Hierop geeft ze zichzelf een lauwerkrans en zet zich daarmee in de traditie van de *poeta laureatus*, van de

gelauwerde dichters vanaf de Romeinse tijd tot nu. De gelauwerde schrijver was een bekend verschijnsel, maar het was nieuw dat een Nederlandse vrouw in de zeventiende eeuw **zichzelf** met een lauwerkrans afbeeldt. (Van Beek 2004 a en b). Het klopt wat Jacob Cats in 1637 over haar schreef: ‘Die konde Hout-snijden of met een Pennemes in palmen-hout Conterfeysels maken’. Ze sneed ook het portret van haar moeder en van haar broer Johan Godschalk in hout. Deze portretten werden door tijdgenoot en kenner Van Honthorst heel hoog aangeschreven.

Foto: Diane Niemantsverdriet

4. Een zonnevlam als eikeblad

Je zou in één van de vlammen bovenop ook nog een eikeblad kunnen zien, een verwijzing naar het wapen van de Van Schurmanfamilie, een eikeboom. Net als op de maquette die sinds 1881 op de locatie van haar huis Achter de Dom nr 8 staat met de woorden: 'Hier woonde Anna Maria van Schurman'. Daar is in de randen eikeloof afgebeeld.

5. Een zonnestraal als stilus, een schrijfpenn

Uit één van de zonnestrallen komt een schrijfpenn tevoorschijn, een stilus die de punt achter haar handtekening zet. Van Schurman was schrijfster, dichteres en kunstenaar. Met de schrijfstift in de hand schreef ze gedichten in vele talen, geleerdenbrieven, en maakte ze bijvoorbeeld het gedicht over vrouwen en schoonheid. Dat voegde ze toe aan haar dichtelijk commentaar op het *Sermoen* dat Voetius ter ere van de Utrechtse Universiteit in de Dom in maart 1636 gehouden had, een paar dagen voor de officiële opening:

*Ghy die een voncxken hebt noch van een hooger moet,
Ick segh van ons geslacht, als wel een slave doet:
En sijt soo besigh niet van 't cieren en pareren,
Of aen u vluchtigh haer; of aen u schoone kleeren
Soo U den Hemel geeft de ruymte van den tijd,
Geeft die den spiegel niet die geen gebreecken slijt.
Hier is de schoonheyd veyl die cieren kan van binnen.
En die met meerder kracht kan aller gunste winnen.
Ghy vind hier; wat ghy soeckt, een ongemeenen vondt,
Hoe dat ghy alle dagh noch schoonder worden kondt.*

(Van Beek, *De eerste studente: Anna Maria van Schurman*, p. 49)

Ze was eigenwijs, want in haar gedicht volgt ze de lofpreek van Voetius min of meer op de voet, maar deze waarschuwing aan meisjes en vrouwen om niet zoveel met het uiterlijk schoon bezig te zijn, vond ze zo belangrijk dat ze die toevoegde. Hij zegt er geen woord over. Volgens haar blijft studie je altijd bij, bouw je innerlijke schoonheid op, maar vergaat de uiterlijke schoonheid. Dus verspil geen tijd aan de spiegel, is haar oproep.

6. Het boek

Naast de zon staat pontificaal een boek afgebeeld. Anna Maria van Schurman publiceerde tijdens haar leven met naam en toenaam (en ik kan niet benadrukken hoe bijzonder dat was)

een boek dat een bestseller werd, de *Opuscula Hebraea Graeca Latina et Gallica, prosaica et metrica*. In 1652 verscheen in Utrecht de derde druk. Het boek *Klein werk in Hebreeuws, Grieks, Latijn en Frans* lag over heel Europa verspreid (tegenwoordig ook in Zuid-Afrika, Amerika, Australië). Het bevat onder andere brieven in het Grieks die ze wisselde met de bisschop van de Grieks-Orthodoxe kerk uit Efeze, Meletios Pantogalus, en met een Britse geleerde vrouw Bathsua Makin; Hebreeuwse brieven met de geleerde Dorothy Moore in Dublin, maar ook met Gisbertus Voetius; Latijnse gedichten, onder andere een Echo-gedicht voor de Engelse koningin toen deze uit haar kraambed opstond, maar ook een Latijns lofdicht voor de Franse feministe Marie Jars du Gournay die een pleidooi voerde voor de zaak van vrouwen:

Ga voorop nobele Gournay, wij zullen uw vaandel volgen. Voor u uit stapt immers een ideaal dat qua importantie zijn weerga niet heeft. (Van Beek 1997: 307)

Het boek is zeer divers en is als het ware een etalage waarin ze haar diverse soorten geleerdheid tentoonstelt. Ook haar *Dissertatio* over het recht van de vrouw op studie is erin opgenomen net als de Latijnse en Franse gedichten die ze ter ere van de Utrechtse Universiteit schreef. Haar kennis van de Koran blijkt uit het Arabisch dat ze citeert. En dan heb ik het nog niet eens over de rest van het boek waarin ze onder andere de adellijke Anna van den Boetzelaer (die zich schuil houdt achter Anne de Merveil) troost, en de Britse parlementariër Simonds D'Ewes in het Latijn schrijft. Ook de *Opuscula* was versierd met haar zelfportret. (o.a. Van Beek 1997; Van Beek 2003, Van Beek 2004, Van Beek 2022).

Toch moeten we niet vergeten dat ze buiten dit boek om nog veel meer schreef en maakte, bijvoorbeeld een miniatuur met zeven aardbeien als Nieuwjaarsgeschenk voor de Franeker burgemeester Willem Staackmans. Hij reageerde toen met zeven gedichten waaronder één in het Grieks:

*Ik wil dat hemel en de hele aarde gevuld worden met lofzangen.
Ik begin met het zingen van een eeuwigdurende prijszang op haar.
Maar de eerbied voor haar houdt me tegen.* Dan stopt hij. (Van Beek 2020)

Ik kan dagenlang uitweiden over dit boek en ander schrijfwerk van Anna Maria van Schurman, maar ik stop en haast me naar het volgende punt, haar polyglottisme.

7. Polyglottisme

Anna Maria van Schurman kende minstens veertien talen. De beeldhouwster heeft haar polyglottisme, de veeltaligheid, door verschillende woorden voor zon uitgebeeld. Zo laat ze de zon die rechts afgebeeld staat, terug komen in het Ethiopisch, Hebreeuws, Grieks en

Arabisch, en rechts boven in het Latijn, de Sol. Eronder staat haar handtekening in het Nederlands, Anna Maria van Schurman. Het zwenken van de éne taal naar de andere binnen één tekst, noemen we *code-switching*. Van Schurman deed het met het grootste gemak van Latijn naar Grieks, van Grieks naar Hebreeuws, van Latijn naar Arabisch, van Nederlands naar Frans, van etc.. Dat er Ethiopisch in het boek staat is de verbeelding die de beeldhouwster liet spreken, want die taal staat niet in haar *Opuscula Hebraea Graeca Latina et Gallica*,. Wel in haar Latijnse grammatica voor het Ethiopisch, maar die is nog altijd zoek. Op haar polyglotte kunstwerken staan ook vaak Ethiopische bijbelteksten. (Van Beek 2004, Van Beek 2024)

8. Kalligrafie

De verschillende soorten schrift drukken ook haar veelzijdigheid in het kalligraferen uit. Jacob Cats schreef immers al in 1637: *Die in de Schrijf-konste geen meesters en hadde te wijcken, jae te boven gingh de netste ende aerdighste drucken, en dat in 't Hebreusch, Syrisch, Arabisch, Griexc, Samaritaens Aethiopisch, Latijns, Italiaens, etc ende de meeste Handen van dien op verscheyde manieren, als Capitale letters, Staende, Loopende, kunstelick konde schrijven*. Iets ervan zien we hier uitgedrukt in het boek op de lantaarnconsole en wel het Ethiopisch, Hebreeuws, Grieks, Arabisch, Latijn en Nederlands.

9. *Illustra nos, verlicht ons*

Tussen het boek en de zon staat *Illustra nos*, deel van de spreuk *Sol iustitiae illustra nos*, Zon van gerechtigheid verlicht ons. Het is de lijfspreuk van de Universiteit Utrecht sinds 1636, rechtstreeks overgenomen uit het bijbelboek Maleachi 4: 2. God als de zon, of de zon als god. In haar Latijnse gedicht dat Van Schurman mocht schrijven bij de opening van de Utrechtse Universiteit, verwijst ze ook twee keer naar die *Sol Iustitiae*. Ze wenst dat die zon nooit mag ondergaan, maar rechtvaardig mag schijnen over Nederlanders, vreemdelingen en Utrechtenaren, mannen maar helemaal ook over vrouwen.

De pedel had haar gedicht, maar ook van de andere mannelijke lofdichters, verspreid tijdens de muziekpauze die was ingesteld toen het gepeupel de Domkerk was binnengedrongen en tijdens de plechtigheid luid tumult maakten:

Daernae werde weder met blasende instrumenten gespeelt ende lestelick ook op den orgel, waeonder met stemmen aerdich gesongen wierde, de Pedel ondertuscchen distribuerende Carmina ende gedichten die ter eeren van de inauguratie van de Universiteyt, in verscheyden talen gemaekct.

Van Schurman liet dus deze gelegenheid niet voorbijgaan om de zaak van vrouwen te bepleiten. Juist haar lezerspubliek vertrouwd als het was met het Latijn moet ogenblikkelijk haar klacht over de uitsluiting van vrouwen begrepen hebben. Behalve dit Latijnse gedicht improviseerde ze op die feestdag nog een prachtig Frans gedicht. De dag was namelijk met stortregen begonnen en het feest leek in het water te vallen. Maar hoe symbolisch: de zon was precies op tijd doorgebroken, juist toen om negen uur in de ochtend de stoet het stadhuis wilde verlaten. Ook in dat Franse gedicht schijnt er een zonnetje der gerechtigheid, een 'Astre de Justice'. De gedichten werden gedrukt en over heel Europa verspreid, herdrukt en overgeschreven. Zo scheen die Utrechtse zon overal. (o.a. Van Beek 2004:43-49)

10. Zevenarmige boekenlegger

In het boek is ook nog een bijzondere boekenlegger met zeven armen weergegeven, ook wel kapiteelstokje genoemd. Zo'n boekenlegger werd in één van de bijbels van Anna Maria van Schurman gevonden. Onderaan zie je nog zes van de zeven kraaltjes. De boekenlegger kon ze op zeven verschillende plekken neerleggen en zo teksten met elkaar vergelijken.

11. De boekenlegger als gordijnsluier

Vaak wordt beweerd dat Anna Maria van Schurman tijdens de colleges achter een gordijn zat. Zo zou je de boekenlegger ook als gordijnsluier kunnen zien, als een verbeelding van die mythe. Het was in de praktijk wat hermetischer. Toen ze de collegezaal van de universiteit betrad, betrad ze vrouw een mannenbolwerk. Net als bij een openbaar gebouw als een kerk, moest ze als vrouw apart zitten. Ze kreeg een collegekamertje, een loge tegen de toen gesloten westmuur van de Aula waar binnen de professoren naast het spreekgestoelte zaten. Boven hun hoofden werden voor haar kijk- en luistergaten geboord en daarvoor werd gordijnstof bespannen. In

dat privécollegekamertje buiten volgde ze de colleges. Ook Descartes heeft wel eens van haar collegekamertje gebruikt gemaakt. (Van Beek 2023)

12. Utrechtse Domtoren

Boven het boek links is in de lantaarnconsole de Domtoren afgebeeld. Anna Maria van Schurman woonde jarenlang op het Domplein, eerst boven de restanten van paleis Lofen, later op de Nieuwe Gracht en van 1629-1669 Achter de Dom. Vanuit deze woning keek ze tegen het koor van de kerk met de steunberen aan. De toren torende er hoog boven uit. Die Domkerk moet in haar geheugen gegrift hebben gestaan. In 1660 tekende S. van Lamsweerde de toen nog complete Dom met kerk en toren. Boven het huis Achter den Dom schreef hij De Woningh van Juf Schuermans. Zelf dichtte ze in het Latijn op deze prent

*Kijk de Utrechtse kolos zo groot en hoog
Die de sterren aan de hoge hemel uitdaagt
Laat de oude wereld maar zwijgen over de zeven wereldwonderen
Het werk van deze ene stad weegt op tegen alle andere...* (Van Beek 2004: 209).

Ze is ook heel vaak afgebeeld met de Domtoren op de achtergrond, om te beginnen door Jacob Cats die in 1637 een uitgebreide lofzang op haar schreef, met een afbeelding van haar en de Utrechtse Dom. Zijn werk werd vaak herdrukt en die prent dus ook.

13. Het hartje

Onder het boek is een hartje gehakt. Kenners herkennen het meteen als het logo van Oud-Utrecht waarover ik straks iets zeg. Maar het verwijst ook naar het hart van Anna Maria van Schurman, dat treurig werd als ze bijvoorbeeld ver van Utrecht moest wonen, in 1654 in Keulen:

*Want als mijn trurig herdt denckt aan die werde sielen
 Die toen ik afschijnt nam mijn om het herte vielen,
 dan vlight mijn ziel daer heen en volght dien sterken bant.
 Die al mijn toghten bint aent lieve vaderlant. (Van Beek 1992: 66-78)*

We moeten dan bij ‘werde sielen’ denken aan haar vriendinnen Margaretha Borre van Amerongen, aan Anna Walburch van Tuyll van Serooskerken van Reede tot Amerongen, aan haar buurman en hoogleraar Voetius en zijn gezin, aan de familie Martens, aan andere theologen en hoogleraren en aan haar familie in Utrecht.

Maar het hart staat vaak ook voor de liefde die met haar wonderlijke wegen ging. Ze had haar vader op zijn sterfbed in 1623 moeten beloven om nooit te trouwen. Ze was nog geen zestien. Waarschijnlijk was het haar hoogbegaafdheid op vele terreinen waarp, haar vader dat aan haar vroeg, al schrijft ze later in haar autobiografie dat het was omdat het huwelijk meer aan de wereld dan aan god bond. Ze moest de aardse liefde kruisigen en als een protestantse non celibatair leven. Vaak staat tegenover haar handtekening haar Griekse levensspreuk Ὁ ἐμός ἔρωσ ἐσταύρωται, mijn liefde is gekruisigd. Dat sloeg op het kruisigen van aardse liefdegevoelens die ze moest sublimeren tot de hemelse liefde voor Jezus. Bewonderaars had ze te over en menigeen heeft geprobeerd om haar van die sterfbedbelofte af te halen. Maar ze wijdde zich aan de weetlust.

Toch was ze geen blok beton en heeft de lucht zeker wel eens gevonkt. Zo wenst ze in Hebreeuwse brief aan Voetius dat ze achter zijn leerlingen de gevallen aren mag oprapen. Een beetje bijbelkenner moet dan gelijk aan Ruth en Boaz denken. Crispijn van der Passe beeldde haar af als een bevallig herderinnetje. De geleerde ouderling Buchelius vond het moeilijk om in gezelschap van zo’n aantrekkelijk intelligent meisje te zijn, hield afstand, maar noteerde wel alles wat ze schreef. Later heette het dat ze voor Jean de Labadie gevallen was, maar ook al was ze ‘dévoté par son amour, verslonden door zijn liefde, het was de hemelse liefde voor Jezus die haar in vuur en vlam zette. De Labadie trouwde met een veel jongere vrouw. Mannen als Barlaeus verzuchtten dan ook dat Van Schurman slechts goddelijke partners wilde, geen menselijke. Ze viel voor geen enkele man. (Van Beek 2004)

14. Muziek

Aan de zijkant van de lantaarnconsole is een notenbalkje uitgehakt. Muziek speelde een belangrijke rol in het leven van Anna Maria van Schurman. Ze speelde clavecimbel, de luit en kon goed zingen. Soms waren er muziekpartijtjes gepland samen met Huygens, Voetius, zangeres Utricia Swann-Ogle, haar man William Swann en Van Schurmans broer Johan Godschalck. Toen ze als in ballingschap in Keulen moest wonen, kwam haar vriendin Utricia Swann-Ogle op bezoek om haar op te fleuren. Utricia was zelfs naar de stad Utrecht vernoemd:

*Nogh isser een geluck gemijn aan wijnigh ooren
Hier laet een Edel Swaen haar blijde stemme hooren
Een stem van groote kunst, een stem van groot geweld
Die UITERECHT voor een tijt ons binnen CULEN stelt*

Van Schurman schreef ook een raadselgedicht op een theorbe, werkte mee aan een liedboek en zorgde er ook voor dat haar gedichten soms gezongen konden worden. Anna Roemer Visscher had het goed voorspeld toen Van Schurman nog maar een jong meisje van 13 was geweest:

*Als gij met de vingers dan
Roert de Clavecimbel an
Of de luijt; en daar het zingen
Aerdich onder weet te mingen
Aeij! Hoe geestich moet dat gaen?
Hoe bevallich moet dat staen?*

15. Een lauwertak voor 100 jaar Oud-Utrecht

Aan de zijkant van de lantaarnconsole staat *Oud-Utrecht*, de historische vereniging die dit jaar 100 jaar bestaat. Veel dank voor het geven van de opdracht van het hakken van een Anna Maria van Schurmanlantaarnconsole aan Laura Kok. De lauwertak die speciaal naar *Oud-Utrecht* wijst staat er niet voor niets. Veel dank ook voor de inspirerend voorzitter Dick de Jong en het bestuur (waaronder Marlyne Stolker). Ook in het verleden heeft *Oud-Utrecht* aan Van Schurman aandacht besteed en dan denk ik bijvoorbeeld aan de publicaties in het blad *Oud-Utrecht* over 'Dichterswoningen' of over haar in Utrecht aanwezige werk. Ook jullie voorloper het *Historisch Genootschap* deed dat en zo kwam ik op de Latijnse en Griekse gedichten die de Franeker burgemeester op Van Schurman dichtte en die in 1855 door dat Genootschap uitgegeven zijn.

Andere Utrechtse gremia noem ik in het voorbijgaan, het *Provinciaal Utrechts Genootschap van Kunsten en Wetenschappen* dat op de locatie van het oude huis van Van Schurman in 1881 een maquette in één van de drie nieuwe huizen liet plaatsen door Nicolaas Beets. 'Hier woonde Anna Maria van Schurman'. Ook was er een verkleedpartij op het stadhuis van Utrecht toen de eerste vrouwelijke burgemeester Vos in 1992 afscheid nam en Anna Maria van Schurman ook van de partij was als Utrechtse vrouw, naast suster Bertken, Trijn van Leemput en Catharina van Rennes. Het *Utrechts Klokkenuidersgilde* liet als

geschenk voor de universiteit in 2010 klokke Anna gieten met de inscriptie ‘O Utrecht lieve stad’ en ophangen in het torentje van het Academiegebouw. De klok wordt op de dies van de Utrechtse Universiteit en bij andere speciale gelegenheden geluid. In de Domkerk hangt haar naam tussen de helden en heldinnen van het christendom boven het graf van Christus en wordt ze één week per jaar herdacht in de Gedachteniskapel. In 2018 werd er een speciaal nummer van de *Handreiking*, het blad van de Dom, aan Van Schurman gewijd.

De stad Utrecht hielp met het realiseren van het Anna Maria van Schurmanhofje tussen de Keukenstraat en de Magdalenastraat, in 2018. En nu dus met de lantaarnconsole. Veel dank, ook Fred Nuwenhuis.

Mogen er nog vele Utrechtse initiatieven komen om deze ‘vrouwelijke Erasmus’, deze ‘sterre van Utrecht’ recht te doen.

16. Laura Laureata

Het laatste puntje is de L, van lest best, van Laura Kok, de beeldhouwster. Heel bescheiden verstopte ze haar handtekening die uit een enkele L bestaat, in de uiterste rechterhoek van de lantaarnconsole, in een holletje. Van mij mag ze voortaan met een dubbele L ondertekenen,

Laura Laureata, de gelauwerde Laura. Ze las en bestudeerde *De eerste studente: Anna Maria van Schurman (1636)* en andere literatuur grondig. Ik kreeg een lijst met tien vragen onder mijn neus geduwd. Daarna veel gesprekken over en weer. Laura, veel dank voor het prachtige kunstwerk dat je gemaakt hebt. Je staat in een rij van kunstenaressen door de eeuwen heen. Ja, ook in de traditie van Van Schurman die kunstenaressen was en beeldhouwde, weliswaar niet in steen, maar in was en in hout. Wat leuk zou het zijn geweest als je Van Schurman zelf had kunnen ontmoeten en met haar had kunnen praten over het beeldhouwen. Of haar museum met kunstwerken had kunnen zien Achter de Dom of later in 1778 in het huismuseum dat de achterachterneef Abraham van Schurman aan de Kromme Nieuwe Gracht had en waar hij veertig jaar lang de kunstvoorwerpen van Van Schurman bewaard en getoond heeft. Maar je ging al naar Museum Martena in Franeker om onderzoek te doen, want daar huist tegenwoordig de kunstverzameling van Van Schurmanverzameling.

Een paar andere Utrechtse vrouwelijke beeldhouwers noem ik in het voorbijgaan. Thérèse van Hall en Dirkje Ebbers (1963-2013). Dirkje kreeg een letter in Letters van Utrecht op de Oude Gracht. Ze studeerde, woonde en werkte hier en was behalve neerlandica ook beeldhouwster. Helaas rukte de dood haar veel te vroeg uit ons midden weg. Op haar graf in Culemborg staan de beelden 'Wachters op de morgen'. In 2019 werd er in de St. Barbarakerk in Culemborg nog een tentoonstelling over haar werk gehouden. Een andere vrouwelijke Utrechtse beeldhouwer is van ouder datum, Thérèse van Hall (1872-1931) Zij maakte in de gevel van wat nu de muziekschool op het Damplein is, mooie reliëfs van spelende en lerende kinderen. *Ars longa, vita brevis*. Wij gaan voorbij, maar Laura, jouw werk blijft oneindig lang hier in steen gebeiteld.

Toepassing

Het moge duidelijk zijn dat die veelzijdige zonnegodinne Van Schurman gerechtigheid wilde, juist voor vrouwen. Ik had nog veel meer puntjes kunnen aanstippen, over haar veelzijdigheid of over de stukjes boekrol. Maar mijn hagepreekje is al veel te lang uitgelopen, het is koud, ga mee naar de warme werfkelder in de Engelenzang even verderop aan de Nieuwe Gracht. Dan heffen we het glas op de Utrechtse zonnegodinne Anna Maria van Schurman!

P.S. 1. Ik gebruik de mij vertrouwde spelling van zonnestraal, etc. .

P.S. 2. Wil je meer weten over Anna Maria van Schurman, een Van Schurman-rondwandeling maken, schrijf me dan op p.vanbeek@uu.nl of pietjevanbeek@hotmail.com Je kunt ook bijhouden wat er verschijnt op <https://annamariavanschurman.org/publications-and-lectures/publications-on-anna-maria-van-schurman-by-pieta-van-beek/>

© Pieta van Beek